

ت
ت

برنامه ریزی منطقه‌ای، شهر و انباشت سرمایه

دکتر ناصر عظیمی

طراح جلد فردوسی □ صفحه‌بندی خاتمی □ تیراژ ۱۵۰۰ جلد

لیتوگرافی برنا □ چاپ اول ۱۳۸۴ □ چاپ هاتف

شابک ۹۶۴-۵۸۲۶-۵۰-۶

نشر نیکا

مشهد - ص. پ. ۵۶۱۸ - ۹۱۳۷۵ تلفکس ۰۵۱۱۷۲۷۳۵۱۲

تهران - خیابان فخررازی - شماره ۱۱۱ - تلفکس ۶۴۰۱۷۲۷

عظیمی دویختری، ناصر، ۱۳۳۳ -

برنامه ریزی منطقه‌ای، شهر و انباشت سرمایه / ناصر عظیمی. -
مشهد: نشر نیکا، ۱۳۸۴.
۲۵۶ ص: نقشه، جدول، نمودار.

ISBN-5836-50-6

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیفا.

Naser Azimim.

بشت جلد به انگلیسی:

Reginol Planning, City and Capital Accumulation

کتابنامه: ص. ۲۳۹-۲۴۱.

۱. عمران منطقه‌ای -- ایران -- جنبه‌های اقتصادی. ۲. اقتصاد شهری. الف.

عنوان.

۳۰۷/۱۲-۹۵۵

HT ۳۹۵/

۸۴ - ۳۶۶م

کتابخانه ملی ایران

فهرست

پیشگفتار	۹
برنامه‌ریزی منطقه‌ای، شهر و انباشت سرمایه	۱۳
انباشت سرمایه	۱۴
شهرها، کانون‌های انباشت سرمایه	۳۴
نقش انباشت سرمایه و شهر در برنامه‌ریزی منطقه‌ای	۴۷
رشد اقتصادی و انباشت سرمایه در منطقه	۵۲
کاهش نابرابری فضایی (حل مشکل حاشیه‌ای شدن فضا)	۶۵
حفاظت از منابع ارزشمند زیست محیطی و فرهنگی	۷۸
ارتقاء دانش، فرهنگ و مشارکت مدنی	۸۹
منابع	۹۵
مهاجرت روستا به شهر، نگاهی متفاوت	۹۹
مهاجرت یک ضرورت تاریخی تمدن صنعتی	۱۰۳
مهاجرت، شاغلین بخش کشاورزی و تولید کشاورزی	۱۰۶

مهاجرت و تولید محصولات کشاورزی در ایران.....	۱۰۸
مهاجرت از منظر مهاجرین.....	۱۲۱
مهاجرت از منظر شهر.....	۱۲۵
روستایی شدن شهرها.....	۱۲۸
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....	۱۳۶
منابع.....	۱۳۷
طرح‌های کالبدی ملی - منطقه‌ای در ایران.....	۱۳۹
گام نخست توسعه پایدار.....	۱۳۹
مبانی نظری و اهداف طرح کالبدی.....	۱۴۱
تقسیمات سرزمین.....	۱۴۵
متدولوژی طرح‌های کالبدی.....	۱۴۷
شبکه سکونتگاهها (شهری و روستایی).....	۱۴۹
کاربری مطلوب زمین‌ها برای توسعه‌ی شهری و صنایع.....	۱۵۵
تناسب زمین‌ها.....	۱۶۷
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....	۱۷۲
منابع.....	۱۷۴
انسان و فضای جغرافیایی ایران.....	۱۷۵
جغرافیا و انسان ایرانی.....	۱۷۹
منابع.....	۱۹۶
علل نابرابری توسعه در شرق و غرب گیلان.....	۱۹۷
طرح مسئله.....	۱۹۷
محدوده‌ی ناحیه‌های مورد بررسی.....	۱۹۹
گیلان شرقی - گیلان غربی: تفاوت در سطح توسعه‌یافتگی.....	۲۰۱

۲۰۱	 سطح توسعه دو ناحیه از نظر شاخص جمعیتی
۲۰۵	 سطح توسعه دو ناحیه از نظر شاخص های فرهنگی - آموزشی
۲۰۸	 سطح توسعه دو ناحیه از نظر شاخص های اشتغال
۲۱۱	 سطح توسعه دو ناحیه از نظر شاخص های مصرفی
۲۱۵	 ساخت طبیعی و جغرافیایی متفاوت دو ناحیه
۲۲۰	 منشاء اصلی نابرابری توسعه
۲۳۵	 منابع
۲۳۷	 نمایه

پیشگفتار

کتابی که پیش روی شماست از پنج نوشته‌ی جدا از هم تشکیل شده که نوشته نخست و اصلی آن تحت عنوان «برنامه ریزی منطقه‌ای، شهر و انباشت سرمایه» برای نخستین بار انتشار می‌یابد. چنان که می‌دانیم در ایران تا کنون سه مقوله‌ی انباشت سرمایه، شهر و برنامه ریزی منطقه‌ای بطور خاص دارد. همچنین نشان داده شده است که صرفنظر از نوع شیوه تولید (چه در اقتصادهای تحت فرمان بازار و چه برنامه)، برای دستیابی به توسعه‌گریزی از انباشت نیست، گرچه به آن نام‌های دیگری چون «انباشت سوسیالیستی» داده شده باشد.

شهرها به عنوان کانون‌های انباشت در اقتصاد مدرن، موضوع بحث دیگری است که در این نوشته بدان پرداخته و اهمیت تمرکز ذاتی شهرها در انباشت به ویژه انباشت سرمایه‌ی ثابت بررسی شده است. در اقتصادهای مدرن شهرها به دلیل صرفه‌جویی‌های تجمع و مقیاس، ترکیب ارگانیک سرمایه و برخی عوامل دیگر کانون انباشت سرمایه‌ی

ثابت یا همان اموال غیر منقول هستند.

سرانجام در همین نوشته وظایف برنامه‌ریزی منطقه‌ای در تامین رشد اقتصادی با اتکا به مفهوم انباشت، جلوگیری از حاشیه‌ای شدن فضا (نابرابری فضایی)، حفاظت از منابع ارزشمند محیطی و میراث فرهنگی، توسعه‌ی فرهنگ، آموزش و ... در جهت توسعه‌ی پایدار منطقه‌ای مورد بررسی قرار گرفته است. در نوشته‌ی دوم یعنی «مهاجرت روستا به شهر، نگاهی متفاوت» نگرشی متفاوت از آن چه عموماً در مورد مهاجرت رایج و معمول است ارائه شده و نشان داده شده که مهاجرت در تحول ساختاری اقتصاد مدرن هم‌گریزناپذیر و هم مثبت است. به عبارت دیگر توسعه‌ی روستایی و همچنین توسعه‌ی کشاورزی بدون گذار از مهاجرت روستا به شهر و فراهم شدن زمینه‌ی تولید مدرن امکان‌پذیر نیست. در واقع در این نوشته مهاجرت و توسعه روستایی و کشاورزی دو روی یک سکه ارزیابی شده‌اند.

در نوشته‌ی سوم، طرح کالبدی ملی - منطقه‌ای به عنوان گام نخست توسعه‌ی پایدار بررسی و نشان داده شده که صرف‌نظر از هر نامی که برای این طرح‌ها قائل باشیم، لزوماً توسعه‌ی پایدار می‌باید از طرح‌هایی با متدولوژی طرح‌های موسوم به طرح‌های کالبدی در ایران گذر کند. زیرا تنها از طریق این طرح‌هاست که با تعیین تکلیف همه‌ی زمین‌های منطقه از طریق ژوئینگ و ضوابط و مقررات ناظر بر آن می‌توان به رقابت سودمدارانه‌ی کاربری‌های زمین در اقتصاد بازار لگام زد و آن را در چارچوب توسعه پایدار مقید ساخت.

در نوشته‌ی چهارم، فضا و جغرافیای انسانی در ایران بررسی شده و در آن اصول عام حاکم بر محیط جغرافیایی در ایران بر شکل‌گیری

زیست‌گاه‌های انسانی و تحولات تاریخی بازنمایانده شود.

و سرانجام در نوشته‌ی پنجم یک نمونه از الگوی مطالعات منطقه‌ای را در کشف علت نابرابری‌های توسعه در درون یک منطقه معرفی کرده‌ایم. در نوشته‌ی «علل نابرابری توسعه در شرق و غرب گیلان» نشان داده شده که چگونه تفاوت در رویکرد نوع تولید کشاورزی، توسعه در ناحیه‌ی شرقی به مراتب از ناحیه‌ی غربی گیلان پیش افتاده است.

نوشته‌ی نخست و چهارم برای نخستین بار منتشر می‌شوند و سه نوشته‌ی دیگر با اصلاحاتی در اینجا انتشار می‌یابند. همه‌ی این نوشته‌ها با ایده‌ها و تئوری‌های معینی پشتیبانی شده‌اند. بدون این که تأکیدی بر درستی این تئوری‌ها کرده باشیم یادآوری این نکته را ضروری می‌دانیم که در پژوهش علمی امروزه، نوشته‌ها بدون پشتوانه‌های تئوریک فاقد ارزش علمی قلمداد می‌شوند. متأسفانه روش پرجذبه و رایج پوزیتیویسم در پژوهش‌ها اغلب به گونه‌ای ناخودآگاه بیشتر پژوهشگران را درگیر پژوهش‌های با متد پوزیتیویستی کرده است که در آن ایده‌ها و تئوری‌ها جایی ندارند و نقطه‌ی عزیمت از اشیاء و واقعیت‌های موجود آغاز می‌شود. در نتیجه پژوهشگر بدون داشتن تئوری راهنمای عمل مشخصی به جمع‌آوری انبوه آمار، اطلاعات، اسناد و مدارک موجود پرداخته و سپس به تجزیه و تحلیل این انبوه داده‌های پراکنده می‌نشیند.

در مورد معرفی منابع و سواس نگارنده اغلب موجب شده تا از یک سنت تقریباً منسوخ و به قول معروف دُم‌ده شده پیروی نماید. از این رو هر جا که از نوشته‌ی دیگران استفاده شده، آن را در درون گیومه مشخص کرده و اگر منبع مورد استفاده لاتین بوده بلافاصله بعد از نقل قول از چپ به راست ابتدا اسم نویسنده، سپس سال انتشار و بعد صفحه‌ی کتاب یا

مجله ذکر شده است. در مورد منابع فارسی نیز عینا همین روش از راست به چپ بکار گرفته شده است. به باور نگارنده چنین روشی ضمن پایبندی به روح اخلاق علمی و ادای دین نسبت به خالق یک تفکر و اندیشه، به شفافیت بیشتر نوشته و تمایز و اشتراک نظر دقیق دیدگاه نویسنده و دیگران کمک می‌کند. در آخر هر نوشته نیز مشخصات کامل منبع آمده است.

در پایان لازم می‌دانم از نشر نیکا که زحمت آماده‌سازی کتاب را به گونه‌ای که ملاحظه می‌فرمایید فراهم نمودند، سپاسگزاری کنم.

ناصر عظیمی بهار ۱۳۸۴